

LUTHERSK KIRKETIDENDE

TEMA: SKAPERVERKET

LEDER

SKAPERVERKET

ARTIKLER OG INNLEGG

SKAPERVERKET I ET
GLOBALT/MISJONALT PERSPEKTIV
SKAPERVERKET IKKE TIL SALGS, BARE TIL
LÅNS – HVA KAN KIRKEN BIDRA MED?
HÅPET OM ET VENDEPUNKT
HAR JESUS ALL MAKT I HIMMELEN OG
PÅ JORDA?

MÅNEDENS SALME

ORD AV LUTHER
SØNDAGSTEKSTEN

OLSOK
8. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN
9. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN
10. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN

SKAPERVERKET

Jeg har nettopp lest ferdig boken "The handmaid's tale" (tjenerinnens beretning) av Margaret Atwood. Den ble skrevet i 1985, og det er nettopp blitt laget en TV-serie bygd på boken. Man kan virkelig bli mer enn mørkredd av denne framtidfortellingen som beskriver et samfunn hvor det meste har gått galt. Bak beskrivelsen av det totalitære og kvinneundertrykkende samfunnet Gilead (før: USA) ligger en historie om hvordan mis-handlingen av skaperverket til slutt slo tilbake på menneskene selv. Forgiftning av jord, luft og mat har blant annet gjort de aller fleste sterile, og kampen om fertiliteten – og friske barn – får de mest bisarre uttrykk i denne fortellingen.

Nå er det jo bare fantasien som kan sette grenser for hvilke katastrofer framtiden kan bringe grunnet vår slette jobb som forvaltere for resten av skaperverket, og kanskje gjør dette oss bare redde og handlingslammet? En annen mulighet er jo at vi blir motiverte av at det ennå er tid, og heller tar fatt, med fornyet styrke, på kampen for en god og rett forvaltning av skaperverket (Jeg ble i alle fall mer opptatt av det etter å ha lest Margaret Atwoods mer enn 30 år gamle bok).

Bladet du holder i hånden, inneholder artikler som på forskjellig vis tar opp både hvorfor og hvordan kampen for skaperverket skal kjempes, kampen for at skaperverket ikke skal settes ut på anbud, være til salgs, men tvert imot skal dyrkes og voktes og overgis til neste generasjon – helst i bedre stand enn da vi overtok. Ansvar for dette har vi, som kristne og som kirke, og om det er i

pessimistisk skrekk for framtiden eller i glad forventning om at det ordner seg nok: Trå til må vi.

For noen år siden var jeg og min familie på Iona noen sommerdager. Der var vi en del av klosterets fellesskap og fikk en smak av den kristne keltiske spiritualiteten som levde tett og godt på naturen, og som ser Skaper og skaperverk tett sammen. Ungene synes det var fint, men en av

Kampen for skaperverket skal kjempes, kampen for at skaperverket ikke skal settes ut på anbud, være til salgs, men tvert imot skal dyrkes og voktes og overgis til neste generasjon – helst i bedre stand enn da vi overtok.

dem spurte litt forsiktig en kveld; "Er de egentlig sånn kristne som vi er? De snakker jo bare om hav og måker og sånn – og nesten ingenting om Jesus ..." Tyngdeforskyvningen var tydelig, men vi ble enige om at vi også hadde hørt nok om Jesus til at vi nok var "kristne på samme måte".

En salme sterkt inspirert av denne spiritualiteten har

funnet veien inn i salmeboka, og første vers av nr. 334 lyder slik:

Du er mi øy i havet, Gud,
ei stø for mine føter.
Du er eit vinddrag mot mi hud,
ditt kjærteikn som eg møter.
Du er ein stavstill fjord,
min salme uten ord.
Du er eit fuglekor som kved,
der får eg lov å syngja med.

(Sverre Hatle 2009,
fritt etter keltisk kveldsbøn)

Jeg synes det er så vakkert, og i møte med denne salmen tenker jeg at like mye som å kjempe mot noe, så kjemper vi for noe, når det altså er selveste skaperverket som står på spill.

Kampen for en rett forvaltning av skaperverket

må tas på mange fronter. Selvfølgelig handler det om politikk, både på lokalplan, internasjonalt og internasjonalt, hvor vi kan og skal påvirke. Utfordringen er at saken uten tvil er krevende, og det kan oppleves som så mye hele tiden går i feil retning, og ikke minst: Det er så stort og komplisert! Spørsmålene om det i det hele tatt er noen vits, kommer fort opp når temaet for det jeg holder på med, inneholder ordet "skaperverk" (og kanskje også ordet "grønn").

For hva kan vel lille jeg? Hva nytter det? Hva utgjør det vel i den store sammenheng om jeg flyr litt mindre, eller ikke noe i det hele tatt? Skal jeg i det hele tatt mase

med dette i prekener og menighetsblad? Orker vi en runde til på at vi jo egentlig har bestemt at pappservise jo bare er en nødløsning? Når og hvor skal vi henge opp beviset for at vi faktisk er en grønn menighet – og hva innebærer det for oss? Og hva er nå egentlig miljøvennlig – i forhold til hva?

Sånn kan man holde på. Så kanskje er det viktigste av alt her rett og slett er ikke å gi opp?

... se sammen Skaper og skaperverk oppdage stadig noe nytt ved både skaperverket og Skaperen ved å gå i nærkamp for det vidunderlige mangfold vi har fått i leve i og av, her på jorden.

– ved både å tegne opp alvoret i dagens situasjon (og morgendagens) og ved å se sammen Skaper og skaperverk oppdage stadig noe nytt ved både skaperverket og Skaperen ved å gå i nærkamp for det vidunderlige mangfold vi har fått i leve i og av, her på jorden. Blant annet. Forhåpentligvis kan du finne flere begrunnelser for kampen for

skaperverket og også noen tips om hvordan vi kan gå fram, i dagens artikler. Ta og les!

Til slutt trenger vi kanskje en kampsang – og da velger jeg meg fjerde vers av nr. 841 i salmeboka; Den blomstertid nå kommer. Den sammenfatter i grunn alt som er viktig å huske på her.

Gud, signe årets grøde i alle verdens land!
Gud gi oss daglig føde fra jord og hav og strand,
og hjelp oss du å dele med andre det vi har,
vårt liv, vår jord, det hele er ditt, vår Gud og Far.

(T: Israel Kolmodin 1694,

O: M.B. Landstad 1861)

ANNE GRETE LISTRØM

AL675@KIRKEN.NO

SKAPERVERKET I ET GLOBALT/MISJONALT PERSPEKTIV

AV KNUT HALLEN, DAGLIG LEDER, SAMARBEID MENIGHET OG MISJON OG
PER IVAR VÅJE, SENIORRÅDGIVER, KIRKERÅDET, SEKSJON FOR DIAKONI OG SAMFUNN
KH558@KIRKEN.NO / PV383@KIRKEN.NO

Hvordan vi forholder oss til skaperverket, er per definisjon et globalt anliggende. Gjennom våre misjonsorganisasjoner og globalt kirkesamarbeid (bl.a. Kirkenes Verdensråd, KV, og Det Lutherske Verdensforbund, LVF) blir både utfordringene og mulighetene for oss som norsk kirke veldig konkrete. Det handler om å tenke helhetlig på flere måter.

KIRKENS GLOBALE OPPDRAG (HOLISTIC MISSION)

500-årsjubileet for reformasjonen hjelper oss til å tenke i lange linjer og se de store perspektiv i Kirkens arbeid i verden. Den norske kirke har definert kirkens oppdrag slik:

Kirken og alle døpte er sendt av den trenenge Gud

- for å dele evangeliet om Jesus Kristus.
- i nærvær, handling og ord.
- lokalt og globalt (KM om misjon i 2012).

MISJON ANGÅR HELE MENNESKET

omsorg for hele mennesket har i alle år vært en vesentlig del av misjonens vesen. Helsearbeid, undervisning og hjelp til selvberging, det være seg ved fiske og fangst, jordbruk eller annen yrkesopplæring, har gått hånd i hånd med forkynnelsen av Guds ord.¹ Dette er helt i tråd med Jesu liv og lære. Samtidig har det skjedd en bevisstgjøring innenfor kirke og misjon de siste tiårene på diakoniens egenverdi. Diakoni er evangeliet i handling og ikke bare et middel eller instrument for å gjøre ”det egentlige” (forkynnelsen). Kirkens helhetlige misjonsoppdrag (holistic mission) handler derfor om både evangelisering (dele godt

nytt) og diakoni – evangeliet i ord og handling.

Samfunnsperspektivet ved kirkens oppdrag er blitt forsterket bl.a. gjennom plan for diakoni for Den norske kirke, som fremhever 1) nestekjærlighet, 2) inkluderende felleskap, 3) vern om skaperverket og 4) kamp for rettferdighet. Dette korresponderer godt med hvordan våre misjonsorganisasjoner tenker diakoni innenfor ”holistic mission”.²

Her er også den norske kirke og relaterte organisasjoner på linje med LVF som på sin generalforsamling i Namibia i år bekrefter holistisk (helhetlig) misjon.³

MISJON GJELDER ALLE MENNESKER

Fortellingen om den barmhjertige samaritan er en så selvfølgelig del av vår barnelærdom at vi kanskje ikke ser det revolusjonerende budskapet. Men samaritanens omsorg for den jødiske mannen var både kulturelt og religiøst utenfor hans ansvarsområde. Likevel løftes dette fram som et eksempel på nestekjærlighet etter Guds hjerte (Luk 10,25–37). Jesu nestekjærlighet sprenge rammene for jødisk religiøsitet, på samme måte som det sprenge rammene for enhver nasjonal eller etnisk fortreffelighetstanke, og for dagens norske debatt om bistand og innvandring for den del. Jesus foregriper globaliseringens verdensbilde; vi er alle i samme båt! Vi er alle brødre og søstre, og hva jeg gjør, og hvordan jeg lever, får konsekvenser for mennesker på andre siden av kloden. Vi har et ansvar; ”dere skal gi dem mat,” som Jesus sa til sine disipler da han mettet de 5000 (Luk 9,13ff).

MISJON OMFATTER ALT DET SKAPTE

Evangeliet om Jesus Kristus handler om ham som forsonet alle ting med seg selv på korset (Jfr. Kol 1,20). Mennesket er kronen på Guds skaperverk, med et særlig ansvar og en særlig relasjon til Gud. Samtidig er vi integrert inn i et fantastisk skaperverk der alt henger sammen med alt. Vi er en del av et hele som Gud ønsker å gjenopprette og forsonet med seg selv. I Joh 3,16 står det: "For så høyt har gud elsket verden." I grunnteksten er ordet for verden her "kosmos" – altså alt det skapte.

Evangelisten Markus' utgave av misjonsbefalingen kobler også forkynnelsen av evangeliet til hele skapelsen: "Gå ut i hele verden og forkynn evangeliet for alt som Gud har skapt." (Mark 16,15)

Det vises her til det teologiske – og klimafaglige – grunnlaget for prosjektet Skaperverk og bærekraft, som ble publisert i nr. 10/2014 av Luthersk Kirketidende, og ble også trykket som en selvstendig trykksak.⁴ Kirkens miljøengasjement begrunnes her bl.a. ut fra grunnleggende bibelske tanker om: Forvaltning, rettferdighet og gjenopprettelse. Vi henviser også til Svein Olaf Torbjørnsens artikkel i dette nummer av Luthersk Kirketidende.

GODS SÆRLIGE OMSORG FOR FATTIGE OG LIDENDE

Gjennom misjonsarbeid og kontakt med kirken globale nettverk får vi førstehånds kjennskap til dem som rammes hardest av miljøødeleggelser og klimaforandringer.

Når vi tar til oss av naturens ressurser skjer det ofte på en måte som medfører store miljøødeleggelser. Gruvevirksomhet og uttak av metaller, kull og tjæresand kan gi store sår i landskapet, som kan tvinge mennesker bort fra sine leveområder, ødelegge økosystemene for alltid og forgifte eller forurense jord og vann.⁵ Byer og tettsteder, veier og annen utbygging fører også til at urørt natur, skog og dyrkbar mark forsvinner i stort tempo verden over. I tillegg truer forurensning av vannkilder og store havområder både tilgjengelighet av drikkevann og fiskebestander i havet så vel som i ferskvann og elver. Dessverre er det ofte urfolk og de fattigste som rammes

hardest av slike miljøødeleggelser mens vi i Norge kan være involvert i skadelige inngrep gjennom norske selskapers direkte involvering eller investeringer fra verdens største statlige investeringsfond, Statens pensjonsfond utland.

Den største utfordringen er nok likevel klimaendringene. De som har minst mulighet til å beskytte seg mot endringene, er de som er mest utsatt. Poenget er ikke at klimaendringene erstatter eller overskygger andre problem som fattigdom, sult, befolkningsvekst eller vanstyre. Nei klimaendringene kommer på toppen av alle disse og forverrer situasjonen drastisk for dem som allerede er mest utsatt. Norge har som oljenasjon og et av verdens rikeste land både et ekstra ansvar og særlig store muligheter til å bidra til å forandre på dette.

Et helhetlig misjonsbegrep utvider altså perspektivene på en måte som øker vårt ansvar, men samtidig vitner det om at Guds kjærlighet og omsorg er enda større. Det sprenger etniske, nasjonale og kulturelle grenser, men det gjelder også skaperverkets egenverdi og de materielle behov og fysiske lidelser mennesker lider under fordi skaperverket ødelegges.

HVA KAN VI DA GJØRE?

En av nøklene for vår tilnærming til disse utfordringene kan være glede og takknemlighet. Hva gir dyp og sann glede? I Bibelen og i vår felleskristne trosarv ligger ressurser til å se verden med andre øyne – spørre etter den gode helheten – finne gleden i det enkle livet som gir liv til andre og til Guds verden – lære av urfolkens lyttende samspill med naturen uten å havne i naiv virkelighetsflukt – tørre å løfte opp klassiske kristne dyder som offer og selvdisciplin både på individ og samfunns plan – utfordre vår individualisme og stadig øve oss i å spørre: Hva er best for den store helheten – det store fellesskapet?

Det handler om det litt forslitte men likevel treffende uttrykket "Tenke globalt og handle lokalt". Vi må på en mer grunnleggende måte jobbe med spørsmålet: "Hva vil det si for oss som lokalmenighet at vi er en del av et verdensvidt fellesskap?" Dette verdensvide fellesskapet – Kristi kropp – gjør verdens urettferdighet mer nærgående for oss. Våre trossøsken lider, sammen med

sine medborgere, under miljødelegger og klimaendringer som forverres av vårt overforbruk.

VERDENS STØRSTE GRASROTBEVEGELSE

På den annen side gir dette fellesskapet oss en unik mulighet til å skape forandring. Kirken er med rette blitt kalt verdens største grasrotbevegelse og er en betydelig faktor for endring nedover rundt om i verden.

Våre misjonsorganisasjoner (SMM)⁶ har arbeid sammen med lokale kristne og søsterkirker i over 40 land i alle verdensdeler; i tillegg kommer alle landene hvor Kirkens Nødhjelp er til stede. Støtte til disse organisasjonenes arbeid for bærekraftige samfunn er den positive utgaven av uttrykket ”å hjelpe folk der de er”. Ved å styrke lokale kirker som positive samfunnsaktører er vi med på å forebygge flukt. Samtidig styrker vi det kristne/kirkelige nærværet som er sårt tiltrengt, for eksempel i Midtøsten. Dette er naturligvis ikke et argument for ikke å ta imot flyktninger som ikke ser noen annen utvei, og som FN ber oss ta vår del av ansvaret for.

SAMARBEID MENIGHET OG MISJON(SMM)

Gjennom ”menighetens misjonsavtale” har vi en konkret mulighet til å delta i dette livsviktige arbeidet. Gjennom de snart 25 årene ”Samarbeid menighet og misjon” har eksistert, har vi sammen klart å etablere slike avtaler i 75 % av menighetene i Den norske kirke. Dette kan vi være stolte av; samtidig varierer det veldig hvor mye ”trøkk” det er på dette engasjementet i de ulike menighetene. Potensialet er stort for et tettere samarbeid med organisasjonene, hvor man tenker dette som en ressurs inn i det allerede pågående arbeidet og ikke som en ”ekstra byrde”. Med tanke på forvaltning av skaperverket har SMM utarbeidet en oversikt over 13 ”grønne prosjekter” som man kan knytte an til for eksempel på skaperverkets dag.⁷ I 2017 er skaperverkets dag koblet opp mot reformasjonsmarkeringen, og det oppfordres til å markere dette i tilknytning til temagudstjenesten ”Skaperverket ikke til salgs” 17. september.⁸

GIVERTJENESTE OG FORBRUKERBEVISSTHET

Skal vakre tanker og idealer bli handling kommer vi vanskelig utenom givertjeneste, både individuelt og som menighet. ”Alt vi eier tilhører deg,” ber vi etter ofringen i kirken. Denne bevisstheten og overgivelsen er viktig å ha som et helhetsspektiv på livet. Samtidig kan tienden gjerne løftes mer frem i undervisning og forkynnelse. Vi trenger å hjelpe hverandre med gode rutiner også på dette området.

Som kirke har vi også et ”gudsrikoperspektiv” på vår forvaltning, som åpner opp for andre mekanismer enn de vanlig økonomiske. Et eksempel på dette er Missao Zero, en misjonsorganisasjon i vår lutherske søsterkirke i Brasil, hvor de økte andelen av ofringer til utadrettet virksomhet og gjennom dette erfarte at inntektene til menigheten også økte. Den samme erfaringen har IMI-kirken gjort her hjemme i Norge. Da menighetens økonomi begynte å gå nedover, valgte de heller å gi mer til utadrettet arbeid. Også her førte dette til økte inntekter internt. Kan dette være en utfordring til vår kirke som er god på teologi og teori, men kanskje fattigere på praksis og erfaring på enkelte områder?

Det handler også om *forbrukerbevissthet*: Hvordan er bærekraften i de ulike ledd for alle tingene vi kjøper? Ved stadig å stille dette spørsmålet og etterspørre etisk bærekraftige produkter har vi en stor makt som forbrukere og kan være en motvekt til profittbasert virksomhet som utnytter mennesker og utarmer Guds skaperverk.

SAMARBEID

Samarbeid er kanskje en av de viktigste nøklene til å skape forandring for en mer rettferdig og bærekraftig verden. En misjonal og diakonal kirke søker alltid å gå over grenser, søker nye samarbeidspartnere og kontakt med stadig nye grupper i samfunnet. Miljøsaken gir oss en kjærkommen mulighet til blant annet økumenisk samarbeid. Samarbeidsprosjektet ”Skaperverk og bærekraft” er et godt eksempel på dette, som også lokalmenighetene kan dra veksler på. Konkrete tiltak som Klimapilegrim 2015, der vi vandret mer enn 60.000 km bare i Norge, og som sammen med den internasjonale aksjonen overleverte

1,8 mill. underskrifter til Klimatoppmøtet i Paris i 2015, er et annet eksempel på hva vi sammen kan få til. Vi henviser her til prosjektets slutt-rapport⁹ for mer bakgrunn for hva som ble oppnådd gjennom samarbeidsprosjektet. Fra Skaperverk og bærekraft er det igjen blitt etablert et enda bredere samarbeid mellom kirke og kristne organisasjoner, fagbevegelse og miljøbevegelse, Klimavalgalliansen. Denne alliansen arrangerer blant annet den årlige klimakonferansen "Broen til fremtiden" på Folkets hus i Oslo i februar/mars.

Flere av våre organisasjoner kobler også sitt arbeid opp mot FN's bærekraftsmål, noe som åpner for et allment engasjement og utvidede samarbeidsmuligheter; jfr. også resolusjonen på den nylig avholdte generalforsamlingen til LVF i Namibia, der det knyttes an til både bærekraftsmålene og Parisavtalen.

I de aller fleste bispedømmer er det etablert ressursgrupper med Skaperverk og bærekraftfokus. I enkelte bispedømmer samarbeider disse med SMMs regionale utvalg om å arrangere årlige, grønne fagdager. Nylige vedtak i Kirkeråd og Kirkemøte i forbindelse med sluttrapporten fra Skaperverk og bærekraft bekrefter et fortsatt sterkt engasjement for vern om skaperverket fra Den norske kirke.¹⁰ Dette følges opp med en revitalisering av konseptet "grønne menigheter", der kirkens engasjement for skaperverket kobles til felleskapet i lokalmenigheten. Dette vil gjøres i samarbeid med miljøstiftelsen *Miljøfyrtårn*, der også nyskapningen "grønne fellesråd" blir en del av det helhetlige konseptet for miljøledelse i Den norske kirke.

Antall misjonsforeninger har sunket de siste tiårene, men antall gjenbruksbutikker har økt. Dette er et kinderegg av gode effekter – inntekt for misjonen, engasjering av mennesker og en sosial møteplass, samt et fokus på miljø og bærekraftig forbruk ("Miljø-Misjon-Møteplass"). NMS etablerte nylig sin gjenbruksbutikk nr. 50 på Vestkantbadet/Solli plass i Oslo, og i vår åpnet kronprinsparet Normisjons nyeste gjenbruksbutikk.

HELHETLIG MISJON

Kirke og misjon henger organisk sammen. Et helhetlig syn på misjon, "holistic mission", handler om å være kirke i både nærvær, ord og handling. I dagens situasjon blir "forvaltning og forståelse av skaperverket" et av de viktigste områdene for engasjement for både kirkesamfunn og relaterte organisasjoner. En Kirke som bringer oss nærmere vår opprinnelige relasjon til skaperverket, vil være et kraftig vitnesbyrd om Livets skaper, forløser og opprettholder.

¹ Knud Jørgensens presentasjon av dr. Robert Woodberrys funn i boken: "Trådene i samfunnsveven – reformasjonens betydning for Norge" Verbum 2017. Se også Våje, Per Ivar: Christian Mission and Earth Care – A Norwegian Perspective. In: *Kappa J. Kaoma 2015, Creation Care in Christian Mission*. REGNUM EDINBURGH CENTENARY SERIES, Volume 29.

² Mer utdypende om "Holistic mission" se Det Lutherske Verdensforbunds "Misjon i Kontekst", 2004.

³ Resolusjon fra LVFs generalforsamling i Namibia 2017: <https://www.lutheranworld.org/news/shaping-lwfs-strategy-coming-years>.

⁴ <http://www.grønnkirke.no/doc//Dokumenter/myBook.html>.

⁵ http://www.wwf.no/dette_jobber_med/energi/tjaresand/.

⁶ De organisasjonene som har et formelt, økonomisk forpliktende og landsdekkende samarbeid med Den norske kirke gjennom SMM-Samarbeid menighet og misjon: NMS, Misjonsalliansen, Normisjon, Himmelpartner, Areopagos, Israelmisjonen og Stefanusalliansen.

⁷ <https://kirken.no/nb-NO/SMM/ressurser/grønne-misjonsprosjekter/>.

⁸ <https://kirken.no/nb-NO/reformasjon-2017/reformasjon-2017-ressurser/temagudstjenestene-hosten-2017/>.

⁹ http://www.norgeskristnerad.no/doc//NKR%20nyheter/2016/Sluttrapport_Skaperverk-Barekraft_WEB.pdf.

¹⁰ Våje, Per Ivar. *Et prosjekt er over. Hva nå med den norske kirkes innsats for skaperverk og bærekraft?* Luthersk Kirketidende nr. 6/2017, s 139–143.

SKAPERVERKET IKKE TIL SALGS, BARE TIL LÅNS – HVA KAN KIRKEN BIDRA MED?¹

AV SVEIN OLAF THORBJØRNSSEN, PROFESSOR I SYSTEMATISK TEOLOGI, MF
SVEIN.O.THORBJORNSEN@MF.NO

I forbindelse med Luther-jubileet er også miljøspørsmålet tematisert. På samme måte som Luther i sin tid – og vi i dag som gode lutheranere – tenker at frelsen ikke er til salgs, så utfordres vi til å tenke at det samme gjelder for skaperverket. Det er heller ikke til salgs; det er bare til låns. I tillegg til å tematisere disse to perspektiver ønsker jeg også å hente inn et annet, et mer selv- eller kirke-kritisk perspektiv. Det trengs også i denne sammenhengen.

1. SKAPERVERKET ER IKKE SÅ VIKTIG – ET SELVKRITISK PERSPEKTIV

På kirkedagene i Bodø i 1989 ledet jeg et seminar som hadde følgende tittel: ”Skogen dør, men det gjør ikke noe for vi skal til himmelen”. Tittelen bar i seg en viss ironi. Få av dem som deltok, mente dette, virkelig. Samtidig var det hverken den gangen eller i dag helt fjernt fra virkeligheten. Det er alltid en fristelse å flykte fra problemene. Kristendommen med sin lyse fremtidsstro åpner i denne sammenheng dører for en slik flukt. Den fremholder nettopp tanken om en ny jord. Hvorfor skal vi da bekymre oss om denne jord, den som engang skal forgå?

Noen finner tilknytningspunkter for en slik tenkning også i bibelmaterialet. I 1 Tess 4,17 heter det: ”Deretter skal vi ... bli rykket bort sammen med dem i skyene for å møte Herren i luften.” Her finner en støtte for den tanke at den nye jord er et annet sted, uten noen forbindelse til det som er vår jord i dag. Derfor behøver vi ikke å bekymre oss for skogen som dør. Men er dette en rett forståelse av teksten? Det greske ordet som oversettes med ”møte” i den norske

teksten, er i denne sammenheng avgjørende. Det var et teknisk uttrykk for det møtet som fant sted utenfor byen når hærføeren kom tilbake fra krig. Folket strømmet ut for å møte ham – for så å følge ham inn igjen i byen. Folket ble ikke værende der ute, men vendte tilbake til byen. Den nye jord er ikke et sted der ute; den er her. Det er denne jord som skal fornyes. Da er det definitivt et poeng ikke å overlevere Gud et konkursbo. Da er det viktig at skogen ikke dør. Det er denne jord, disse trær, som en gang skal være en del av den verden Gud skal gjøre fullkommen.

Ikke så viktig. Det er noe som er enda viktigere enn å ta seg av og verne om skaperverket. Et slikt arbeid hører ikke til det ene nødvendige – og derfor prioriteres det ned i forhold til arbeidet for at mennesket skal bli frelst. Det er i sannhet en hovedoppgave i kirken. Men denne oppgave behøver ikke å fortrengte arbeidet for å bevare det skaperverk som også er et verk av den samme frelsens Gud. En uaktuell problemstilling i vår kirke? Jeg tror faktisk ikke det. Det er lett å trekke seg unna ansvaret for skaperverket når en kan vise til at en arbeider for noe som er enda viktigere.

Den fristelsen finnes også i en annen variant: Å kjempe for miljøet er å bevege seg ut på den politiske arena. I en kristen menighet er det et risikabelt prosjekt. Ulike konkretiseringer av politiske stridsspørsmål (oljeboring utenfor Lofoten og Vesterålen) truer fellesskapet i menigheten. Det er best å være forsiktig tilbakeholdende. Et slikt standpunkt kan også forventet støtte fra et helt annet hold: Det politiske og økonomiske er ikke noe kirken skal beskjefte seg med – eller som det ble sagt i en sammenheng: Det er gode

grunner for at religion bør være religion og politikk være politikk. Kirken skal ikke si noe om det den ikke har noe greie på. Har den ikke nok kunnskap til å si noe?

I et selvkritisk lys skal kirken heller ikke uten videre lukke ørene for den kritikk som kommer utenfra. Et eksempel på det er Lynn Whites anklage² mot den jødisk-kristne tradisjonen for å være kilden til de holdninger som i dag fører til naturens ødeleggelse: Mennesket gis herreveide av Gud og bruker denne stilling i skaperverket til egen fordel og på en uansvarlig måte. Mange gode og relevante innvendinger har vært reist mot denne skyldfordelingen. Whites anklage er det likevel grunn til å reflektere over. Den er ikke tatt helt ut av luften.

Det finnes også flere eksempler på kritikk som ikke bare kan blåses bort: Kirken er preget av dobbeltmoral. Det finnes mange resolusjoner og vedtak om hva som skal gjøres, og hva som skal prioriteres, men hva gjøres egentlig? Dette gjelder også miljøspørsmålene. Det er et språk mellom sterke ord og manglende praksis. Ja, kanskje er det også mangel på ord om disse spørsmålene. I en undersøkelse om hvilke sosialetiske spørsmål som prester i Den norske kirke inkluderte i sine prekener, havnet miljø og økologi omtrent midt i haugen. Miljøspørsmål hadde en begrenset betydning i forkynnelsen. Flere forklaringer er mulig: Det er få pretekstester som tematiserer det, og i vår kontekst er ikke miljøutfordringene tilstrekkelig nære, hverken i rommet eller i tiden.

2. SKAPERVERKET IKKE TIL SALGS

Alt som er til salgs, har med økonomi å gjøre. I denne sammenhengen er det skaperverket. Forbindelsen mellom økonomi og miljø er ikke en tilfeldig eller marginal forbindelse. I realiteten er det antakelig den relasjonen som vil avgjøre skaperverkets og miljøets fremtid. Den bestemmes i stor grad av våre egne og samfunnets økonomiske valg. Velger vi å fly stadig mer fordi det er billig og spennende å se nye steder, og velger samfunnet å bruke og forbruke naturressursene uten å tenke tilstrekkelig på deres begrensnings og muligheten for gjenbruk, ja, da er skaperverket til salgs, som en billig utsalgsvare. Og der det er utsalg, blir en fort tom for varer.

Naturen skal brukes. Det gjelder imidlertid å finne frem til en bruk der en balanserer hensynet til naturen og hensynet til menneskets bruk av naturen og utviklingen av de moderne forbrukersamfunn. Det er denne balansen som utfordres, og den utfordres på en særlig måte av den forbruksøkonomi som har vært en forutsetning for livet til mennesker i den vestlige verden, i de senere år også de fremvoksende sterke økonomier i Asia. En slik økonomi forutsetter et enormt ressursbruk, med alvorlige konsekvenser for naturen så vel som for mennesket. Stikkord er artsmangfold, forurensning og klima. Muligheten for å balansere forsvarlig ressursbruk og forbruk er et spørsmål om økonomisk praksis og forvaltning. Det er en betydelig forskjell på hvilke konsekvenser ulike praksiser får for natur og miljø. Dreier saken seg om å overleve, om å leve et rimelig godt liv der de vesentlige behov er dekket, tilpasset det samfunnet vi er en del av, eller dreier det seg om et liv der behovene bestemmes ut fra luksusønsker og et ønske om at de varer og tjenester som skal tilfredsstille behovene, stadig skal fornyes og skiftes ut? Konsekvensene er dramatisk forskjellige. Alternativene reflekterer ulike økonomiske strategier og systemer. I én modell er måletsettingen å maksimere fortjenesten ved å produsere mest mulig billigst mulig og attraktivt for flest mulig. I en annen ønsker en å ta visse miljøhensyn ved at en priser de problematiske miljøkonsekvensene. I en tredje tenker en helhetlig med vekt på kretsløp og gjenbruk slik at ressursene forvaltes til nytte både for mennesker i dag og kommende generasjoner.

Hva kan kirken bidra med i denne skvisen mellom det økonomiske og det miljømessige? Hvordan kan kirken forhindre at skaperverket blir til salgs? Det første den kan gjøre, er å hente frem de elementer av motkultur som finnes i bibelmaterialet og i kirkens arbeid med skaperverk og forbrukerkulturen. Bibelen sier mye om farene knyttet til rikdom. Den kan skape så vel urettferdige strukturer i samfunnet som den kan føre mennesker bort fra Gud (Matt 6,19–24; Luk 12,13–21, 16,19–31). Bibelen fremhever også at gudsfrykt med nøyksomhet er en stor vinning (1 Tim 6,6–8). Nøyksomhet oppleves av mange som noe gammeldags og avskrevet. Det er ikke sant.

Den gang som i dag er nøysomhet en mulig vei til et bedre liv.³ Fra det kirkelige arbeid med økonomi, miljø og rettferdighet er det også mye inspirasjon å hente.⁴ Dette kan hjelpe oss til å bevisstgjøre oss våre handlinger i spenningen mellom det økonomiske og det miljømessige.

Fra sin tradisjon kan kirken for det andre også gi hjelp til å holde frem et syn på mennesket, som er alternativt i forhold til det som er dominerende innen mye økonomi. Skal menneskelivet forstås og utfoldes ut fra at mennesket først og fremst er et rasjonelt, kalkulerende og nyttemaksimerende vesen? Eller skal det legges vekt på at mennesket er et relasjonelt vesen som har ansvar for sin praksis i forhold til seg selv, sitt medmenneske, naturen og Gud?

I forhold til en del økonomisk tenkning kan kirken for det tredje bidra til å avsløre den "sannhet" at de økonomiske ordninger følger sine egne logisk og matematisk uttrykte lover og slik sett ikke kan styres av ytre, kulturelle og etiske forutsetninger. Det er heller ikke sant. Økonomi er en menneskeskapt, kulturell aktivitet som kan styres. Der økonomien rettferdiggjør seg selv ut fra en indre logikk, der skjer det en ansvarsfraskrivning som på den ene side er umoralsk, på den andre side ikke er i samsvar med økonomiens vesen. En side ved denne interne økonomiske logikk er påstanden om at økonomisk vekst er uomgjengelig. Det er som et mantra holdt oppe av en ubestridelig logikk. Det som hevdes å være logisk, behøver ikke å problematiseres. Økonomisk vekst har løftet mennesker ut av fattigdom, men også påført naturen og miljøet skader som vi og generasjonene etter oss må slite med. Tanken om økonomisk vekst trenger å problematiseres og kritiseres, med tanke på både dens gevinster og dens tapskonto.

3. SKAPERVERKET BARE TIL LÅNS

Skaperverket er gitt oss til forvaltning. Det greske ordet som vi gjerne oversetter forvaltning, er *oikonomia*. Dets grunnbetydning er en sammensetning av "hus" og "dele ut", altså å dele ut i en husholdning. I bibelsk sammenheng videreføres denne forståelse i normativ retning i den forstand at det dreier seg om å dele ut til alle og på en slik måte at alle i rett tid får det de trenger.⁵ Grunn-

laget for den bibelske forvaltertanke, både allment og i sin anvendelse i forhold til skaperverket, er formaningen i skapelsesberetningen om å "dyrke og passe hagen" (1 Mos 2,15). Skaperverket skal brukes, men også passes på og vernes. En skal sørge for at alle får det de trenger, den gang relatert til mennesket, ut fra dagens kunnskap om sammenhengene i skaperverket også noe som gjelder de andre deler av det. Det skal brukes, men ikke brukes opp. Forvaltningen skal skje med tanke både på nåtiden og på fremtiden. De kommende generasjoner skal også i rett tid få det de trenger for å leve. Vårt ansvar for forvaltningen innebærer at fordelingen av skaperverkets goder skal være rettferdig, lokalt, nasjonalt og globalt.

Hva kan kirken bidra med i denne sammenheng? For det første kan den bidra til at informasjonen om skaperverket, om dets goder og det som truer det, når ut. Kirken har et enestående nettverk som gjør det mulig å nå ut med budskapet om ansvarlig forvaltning til jordens ender, om en virkelig ønsker det.

For det andre har kirken i sine grunnleggende forutsetninger *ressurser av ideologisk og eksistensiell art*. Disse kan brukes både internt og eksternt og bidra til å gjøre en forskjell. En av kirkens ressurser er at den er bærer av tradisjoner som lar oss løfte blikket og se ting i perspektiv. Den kristne tro gir oss mulighet til ikke bare å se jorden fra våre egne meget begrensede ståsteder, men å *se jorden fra et himmelsk perspektiv*, fra Guds perspektiv. Jorden er tenkt til å være noe mer og noe annet enn det vi gjør den til. Den er tenkt til å være det Gud ønsker at den skal være, han som er dens skaper. Det perspektivet er det viktig å gjøre seg bruk av.

En annen kirkelig ressurser er *skapertanken*. Fra Guds side er skaperverket godt og tenkt til det gode. Det tilhører Gud (Sal 24,1), men mennesket er kalt til å være Guds medarbeider i forvaltningen av det. I skaperverket er det en gjensidig avhengighet mellom dets ulike deler (Sal 104,1–15, Job 38–39). Gud er ikke bare skaper, men også den som opprettholder det og verner om det (Sal 104,30). Derfor setter han også grenser for menneskets virksomhet (1 Mos 3,14–19).

Gud skaperverket er for Gud så verdifullt at også det skal inkluderes i det som engang skal forløses

og bli nytt (Rom 8,18–25). *Skapelse og frelse* hører sammen. Denne frelsen gjelder ikke bare mennesket, men også skapningen for øvrig. Mennesket er Guds øyensten, men skapningen for øvrig er definitivt ikke noe sekunda i Guds øyne.

Denne forløsning er en del av det *kristne håpet*. Håpet om noe annet og om en Guds inngripen er et sentralpunkt i den kristne tro. Det gjelder på den ene side håpet om evig liv og håpet om en nyskapelse, om en jord som helt og fullt svarer til eller endatil overgår Guds skaperhensikt. Men denne håpsdimensjonen har betydning ut over dette og mer direkte i forhold til våre konkrete liv. Den gjelder også de utfordringer som mennesket til enhver tid konfronteres med. I en verden der mye kan synes håpløst, og pessimismen brer deg, er det viktig å bevare håpet om forandring og håpet om en bedre tilstand. Et slikt håp finnes i kirken. Det skal den med frimodighet løfte frem.

I forlengelsen av disse ressurser kan kirken og den kristne konkretisere et etisk grunnlag for sine handlinger overfor skaperverket. Et slikt grunnlag skal reflektere *menneskets verd*. Et kristent syn på menneskets verd er relatert til den spesielle relasjon som det står i til Gud, ikke til spesielle menneskelige egenskaper. Mennesket har ikke en herskerstilling i skaperverket i kraft av sin fornuft eller andre spesielle egenskaper. Å være forvalter er ikke å være hersker. Grunnlaget reflekterer også verdien fred. Mennesket skal ta vare på sammenhengen og harmonien i skaperverket (1 Mos 1; Hos 2,18). Fred er et mål å orientere seg etter. Det samme gjelder ansvaret for helheten og hensynet til sammenheng, stabilitet og integritet i det økologiske systemet (Sal 104). Å *vise barmhjertighet og omsorg* i forhold til alle deler av skaperverket er også en del av det samme grunnlaget. Frans av Assisi har lært kirken noe om dette (Jfr. ”Solsangen”, NOS nr. 290). Det innebærer å vise respekt for de skapelsesgitte grenser, i vår tid på en særlig måte aktualisert i respekten for artsmangfoldet som noe som har verdi i seg selv. En forutsetning for at det skal skje, er en vilje til å ta ansvar for skaperverkets fremtid, at mennesket ikke bare skal overleve, men at det skal overleve i samspill med naturen og ved å sørge for at fremtidige

generasjoner ikke blir fratatt sine muligheter for et godt liv på Guds jord. I dag utfordrer det oss både til å fremme *rettferdighet* og likhet, til å sørge for at alle får det som trengs for at livet kan holdes oppe, men og på sikt å sikre en *bærekraftig utvikling* der balanse og langsiktighet gis prioritet fremfor uhemmet vekstoptimisme og kortsiktig økonomisk gevinst

Dette kan kirken bidra med – samtidig som kirken allerede har bidratt: Stikkord er engasjerte utredninger og forpliktende vedtak, bruk av sentrale og lokale kanaler for å nå ut til mennesker med budskapet om ansvaret for skaperverket, grønne gudstjenester, grønne menigheter, grønn diakoni, grønn trosopplæring og kanskje noen grønne prekener.

En god del gjøres. En god del må gjøres, for skaperverket er ikke til salg, kun til låns. Mye er viktig i kirken – ikke minst det som har å gjøre med menneskets frelse. Men skaperverket kan ikke spilles ut mot dette andre. Tvert imot er det slik at det som har å gjøre med skaperverket, det har – i siste instans – også å gjøre med frelsen.

¹ Opprinnelig holdt som innlegg på inspirasjonssamling (16.03.17) for Ressursgruppe for grønn kirke i Oslo, Asker og Bærum.

² White, Lynn (1967): “The historical roots of our ecological crisis”, *Science* 155, s 1303–1307. Noen av innvendingene mot anklagen finnes i en artikkel av H. Hegge; se Hegge, Hjalmar (1984): ”Er kristendommen ansvarlig for miljøkrisen”, Thorbjørnsen, Svein O. (red.): *Når troen anklages. Bidrag til et forsvar*, Oslo: Land og kirke, s 146–156.

³ Se Farrel, Chris (2010): *The new frugality. How to consume less, save more and live better*. New York, Berlin, London: Bloomsbury Press.

⁴ I stikkordsform kan blant annet nevnes fra de seneste vel tyve år: *Forbrukersamfunnet som etisk utfordring* (1992), *Forbruk og rettferd* (1996), *Vern om havet* (2003), *Truet liv – troens svar* (2007), *Kirken og den økonomiske globaliseringen* (2007), ny *Plan for diakoni* (2007), prosjektet *Skaperverk og bærekraft* 2007–2017

⁵ Se Brattgård, Helge (1964): *Gode förvaltare*. Stockholm: Diakonistyrelsens förlag, 33ff. Jfr. også Hall, Douglas J. (1990): *The steward. A biblical symbol come of age*. Grand Rapids MI: Eerdmans.

HÅPET OM ET VENDEPUNKT

AV INGE WESTLY, LEDER KIRKELIG EVU OG OPPDRAGSFORSKNING, MF
IWESTLY@ONLINE.NO

LKs redaksjon har utfordret til en artikkel om prosessen som førte fram mot noen folkelige opptog i Oslo, som har fått navnet "Vendepunkt". Det handler om klima, og et engasjement for saken – om en uro for barnas fremtid. Det handler om en frykt for at summen av alle hel- og halvhjertede tiltak fra verdens myndigheter, bedrifter, organisasjoner og enkeltindivider kommer så altfor langsomt til å redde livsvilkårene på kloden, om et etisk imperativ fra alle dem som allerede er rammet av tørke, flom, matmangel med påfølgende konflikter og flukt. Så kan vi spørre hva vi som enkeltpersoner kan stille opp overfor et alvor som dette. Om jeg gir til de gode saker, stemmer så grønt jeg bare kan, minimerer forbruk av fossilbil, biffer, torvjord og sydenturer – hva hjelper det for annet enn min egen samvittighet? Finnes det egentlig noen alternativer til å gi seg likegyldigheten i vold, lene seg tilbake i flysetet og vente på "eskjaton"?

Det var vel sånne tanker som stakk to venner i en lavmælt middagsprat mot slutten av 2012 og endte i en fabulering om å samle folk på gatene. Noen måneder før hadde daværende miljøvernminister Erik Solheim forkynt for klimaengasjerte ungdommer at han gjerne skulle gjort så mye mer for klimaet; men selv om hans parti var i posisjon, var det vanskelig å få det til uten et langt sterkere politisk mandat fra velgerne. Det er lett å skylde på politikerne, men hva kan de egentlig gjøre uten den makten og det handlingsrommet bare velgerne kan gi dem?

Klimasaken angår absolutt alle. Noen fornekker problemet; langt flere er bekymret eller kan-skje til og med "concerned", som de sier på en-

gelsk. Omtrent daglig skrives det leserinnlegg i avisene, og jevnlig etableres det nye organisasjoner med folk og fagpersoner som er opptatt av saken. Kunne det være mulig å samle og tydeliggjøre folks engasjement til noe som kunne likne på en massebevegelse? Noe sånt hadde jo skjedd da Berlinmuren falt, at en hel befolkning våknet, gikk ut på gatene gang på gang og skapte et politisk trykk som fikk historiske konsekvenser.

Det er jo ikke så lett å vite hva man skal gjøre med så luftige tanker. De hadde ligget en stund og ruget da de fikk ny næring i en pauseprat i et av Korsveis¹ tankesmiemøter et par år senere. Idéene ble knadd og fikk flere bein å gå på. Det ble en sak på kartet, også i Korsveis styre. Skulle vi begynne i det små? – ha markeringer med ukers eller måneders mellomrom? Hvem skulle man gjøre dette sammen med? Noen fikk i oppgave å ta idéene videre. Første steg var "Klimavalgalliansen" der Korsvei er medlem, en nydelig blanding av representanter for miljøorganisasjoner, fagforeninger og kirke. Her ble tankene luftet på nytt i et møte våren 2015. Som bibellesere kunne man jo vise til hva marsj og basuner en gang hadde utrettet med Jerikos murer, så her var det grunn til forventninger. Idéene fikk en sjanse.

I forståelse med Klimavalgalliansen stilte folk fra Naturvernforbundet, Concerned Scientists, Besteforeldrenes klimaaksjon, Natur og Ungdom, Norsk Klimafestival, Greenpeace, Skaperverk og bærekraft og Korsvei til en arbeidsgruppe. Nå var ikke dette de eneste planene for klimåret 2015. I Kirkerådet og samarbeidet om "Skaperverk og bærekraft" var de i full gang med storsatsingen på Klimapilegrim foran Klimatopp-

møtet i Paris. Andre planla ”folkets klimamarsj” i novemberdagene da Paris-møtet pågikk. Her gjaldt det først av alt å slutte seg til alle gode krefter som var i gang, ikke gå i veien for andre og heller ta etappen når tiden var inne.

Arbeidsgruppen besluttet å legge opp til fire markeringer for å sette fokus på klimasaken fram mot Stortingsvalget i 2017. Første gatemarkering ble lagt til januar 2016 som en del av den årlige Klimafestivalen i Oslo. Hvis dette var noe som skulle gjentas, måtte arrangementet bli en overkommelig og aller helst en lystbetont begivenhet, for både arrangører og deltakere. Man gikk for en times markering som folk kunne delta på en torsdags ettermiddag på vei hjem fra jobb. Her skulle det være rom for humor og alvor, appeller og kulturinnslag, høylytte rop og stillhet. Det skulle bli en annerledes markering, en som ikke bare rettet knyttnever eller pekefingre mot andre. Visst skulle det være en politisk brodd, men like mye en appell til hver og én – om å stå sammen for en endring som vil kreve noe av oss alle.

Litt ut på høsten, etter en del fundering, fikk arrangementet navnet ”Vendepunkt”. Noen uker senere skulle det vise seg at dette ble selve hovedbegrepet under klimatoppmøtet i Paris, anført av Barack Obama. Vi fikk en følelse av at store endringer var på gang, og at vi kunne være en del av det hele.

Det ble mange planleggingsmøter underveis, og oppgaver som skulle klemmes inn mellom fritid og jobb for alle involverte – informasjonsarbeid, søknader om støtte til gjennomføringen, kontakt med organisasjoner, artister, teknikere, kommune, politi, osv. I første fase kunne prosjektet oppleves skjørt, når flere meldte forfall til arbeidsmøtene, og et par–tre satt der og undret på hvordan dette skulle bæres i havn. I starten lå koordineringsansvaret på noen av oss som gjorde dette på frivillig basis. Etter at første markering var gjennomført, gikk Naturvernforbundet inn og tok et hovedansvar med en av sine strålende medarbeidere.

Januardagen nærmet seg med temperaturer på under minus ti – ikke de beste forhold for å stå sammen i kampen mot global oppvarming. Likevel stilte mer enn tre hundre mennesker på Eidsvolls plass. Medieoppmerksomhet ble det også. Flere miljø hadde sluttet seg til initiativet, og noen

av dem benyttet anledningen til å skrive kronikker som apropos til markeringen, Parismøtet og regjeringens planer om å legge ut nye oljefelt.

Hvor politisk kunne en aksjon som dette være? Uten politisk innhold ville dette bli en flopp. Ble vi for konkrete, kunne vi miste folk og fokus på de overordnede temaene vi tross alt ønsket å løfte frem. Løsningen ble å bygge videre på tre av Klimavalgalliansens gjennomdrøftete krav:

- ”La oljen i Arktis ligge. Skal Paris-målene nås må mesteparten av oljen og gassen bli liggende i bakken.
- 100.000 nye klimajobber. Regjeringen må legge til rette for minst 100.000 nye jobber som bidrar til å redusere klimagassutslipp og omstille Norge.
- Vis rettferdighet! Norge må følge opp sine forpliktelser med kraftige utslippskutt innenlands, og øke støtten til omlegging og skadebegrensning i Sør.”²

Det var formuleringer som nok ble for konkrete for kirkens sentrale organer, men ikke for kirkelige organisasjoner. Etter hvert sluttet mange seg til, mer enn 30 i tallet, foruten de tidligere nevnte alt fra Norges KFUK-KFUM, Kirkens Nødhjelp, Fremtiden i våre hender, Spire, Norsk Klimanettverk og WWF, til Islamsk råd, Green Jihad, Miljøsinh, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Fagforbundet, LO i Oslo, NTL og Forfatternes klimaaksjon, for å nevne noen.

I skrivende stund er tre av de fire markeringene gjennomført. Inntrykkene fra markeringene er fargerike og sterke: Syngende folkemengder, barnestemmer, dans – appellkarusell med komprimerte budskap fra forfattere, besteforeldre, miljøvernere og politikere – hele folkemengden med taktfaste opprop til saken, såkalt ”trampesnakk”, stillhet for dem som allerede har mistet hjem og livsgrunnlag. Til nå har vi vært opp mot 500 på det meste. Til siste markering, 2. september, blir vi antagelig enda flere. Da synger tidenes største ”Klimakor”, med korsangere fra mange av byens små og store kor; Karl Ove Knausgård fra forfatternes klimaaksjon vil ha appell, for å nevne noe.

Vi som har vært med, har opplevd å få være med på noe viktig, noe som har samlet folk og satt fokus. Vi tror at alt som styrker samarbeid og engasjement, har betydning. Om avholdssa-

ken var viktig for liv og samfunn på 1800-tallet, så er klimasaken det desto mer i dag. Men likevel har vi så langt ikke sett spor av noen massebevegelse for saken. Kanskje ikke så rart? Det er så mange saker som kommer og går i mediene. Det er så mye som kjennes viktig. Og, selvsagt, i dag finnes svært mange arenaer for å vise sitt engasjement. Slett ikke alle føler seg hjemme i en markering på gatene. Men kanskje mer urovekkende: At det er greit nok det sporet vi er på nå? At man tenker i sitt stille sinn at noen andre til syvende og sist vil ta ansvar og ordne opp? At problemene vil løse seg, uansett hva jeg sier, gjør, og hvem jeg gir min stemme ved valget?

Budskapet fra vitenskapsfolk og politikere under

toppmøtet i Paris var at klimatiltakene må gjennomføres raskt, på mange områder samtidig, og gå vesentlig lengre enn man tidligere hadde forutsatt. Siden den tid synes norske politikere å være mer opptatt av å bygge ut nye oljefelt enn hvordan 1,5 gradersmålet kan nås. Og verdens mektigste nasjon har fått en kunnskaps- og klimafornektende narcissos som sin øverste leder. Desto mer avgjørende at mer bærekraftige verdier får gi kraft til politikk og velgermasse i tiden som kommer.

¹ Korsvei er en kirkelig, økumenisk bevegelse med engasjement blant annet for kristen spiritualitet, miljø og rettferd. Se: <http://www.korsvei.no>.

² Se: <http://www.korsvei.no/vendepunkt>.

luther

Kari Fure FLUKTEN FRA SYRIA OG IRAK 199,-

Flere millioner mennesker flykter fra sine hjemland i Midtøsten. Blant disse er det mange kristne. De drives vekk fra områdene der den kristne kirke først etablerte seg. Slik kuttet kirkens røtter.

I *Flukten fra Syria og Irak* forteller Kari Fure om møter med mennesker som står midt i dramaet. Hun har snakket med flyktninger og kirkeledere, politikere og personer som risikerer livet for å hjelpe – og orientalske kristne som starter et nytt liv i Tyskland, Sverige og Norge.

Fure setter enkeltskjebnene inn i en politisk og historisk sammenheng. Hun drar linjene til folkemordet i Tyrkia for hundre år siden, og spør hvorfor de religiøse motsetningene i Syria og Irak ble så dype. Fure har også møtt folk som drømmer om trygghet i en selvstyrt provins for kristne og andre minoriteter på Ninive-sletta i Nord-Irak.

Les den spennende historien!

www.lutherforlag.no

HAR JESUS ALL MAKTT I HIMMELEN OG PÅ JORDA?

AV MAGNAR KARTVEIT
MAGNAR.KARTVEIT@LYSE.NET

Misjonsbodet eller dåpsbodet i Matt 28,18–20 inneheld formuleringa ”Eg har fått all makt i himmelen og på jorda. / Jeg har fått all makt i himmelen og på jorden.” Slik er det i Bibel 2011, og omsetjinga er den same i Bibelselskapet sine tidlegare utgåver (1930, 1938, 1978/85), og i Norsk Bibel og i Bibelen Guds Ord (Den siste har også bevart den guddommelege passiven: Meg er gitt...). Teksten er sentral på Treeinings-søndag og ved alle dåp, og i misjonssamanheng.

La meg her reisa eit spørsmål til denne omsetjingstradisjonen: Kva er det Jesus har fått? Har han allmakt, er han allmektig, er han *pantokrator*, som i ikonkunsten? Det greske ordet som det dreier seg om i Matt 28,18, er *exousia*. Ordet finst 102 gonger i Det nye testamentet, ti av dei i Matteus. Der er det omsett med ”myndig (tale)”, 7,29, ”lyda dei som er over meg,” 8,9, ”makt”, 9,6,8; 10,1, ”fullmakt,” 21,23.24.27. Dersom ein snevvar inn søket til å gjelda uttrykket *pasa exousia*, er det berre eitt tilfelle til i NT, nemleg 1 Kor 15,24. Der tyder det noko heilt anna enn i Matteus: ”alt herrevelde”, som Kristus ved enden skal overgi Gud saman med ”all makt”, arkjæ, og ”velde”, *dynamis*. Uttrykket *pasa exousia* er altså eineståande i NT i den tydinga som er aktuell i Matt 28,18.

Dette biletet endrar seg om ein tar med Septuaginta. *Exousia* er brukt 66 gonger i for-

skjellige tydingar. Takamitsu Muraokas *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, 2009, oppgir tydingane *authoritative responsibility, absolute authority to deal with* (somebody) or (something) *as one pleases, authority granted to take a certain action og institution or individual invested with authority*. Felles for desse tydingane er altså autoritet, som tilsvarar vårt ”fullmakt”. Ordet finst tre gonger i den teksten som står nær Matt 28,18–20, nemleg Dan 7,14. Her er det omsetjing av *shāltan* på arameisk, som i Bibel 2011 er omsett med ”herskarmakt” to gonger og ”makt” éin gong.

Den rådande omsetjing i Matt 28,18 kan gi grunn til funderingar: Har Jesus all makt = allmakt? Er han allmektig? Dermed kjem allmaktsdiskusjonen og theodicé-problemet inn, og det er unødvendig her. Poenget i teksten ligg vel tett opp til Dan 7,14: Jesus har fått fullmakt, all fullmakt = den einaste fullmakt, nemleg til å representera Gud. På den bakgrunn gir han misjonsbodet eller dåpsbodet. Jesus sender ikkje ut læresveinane til å døypa og læra fordi han er allmektig. Ein kunne lura på om ei slik utsending er nødvendig om Jesus er allmektig. Jesus sender dei ut fordi han har Guds fullmakt, og han er den einaste som har den: Han har *pasa exousia*.

Den norske omsetjinga av Matt 28,18 bør vurderast ein gong til.

MÅNEDENS SALME JUNI 2017

AV ESTRID HESSELLUND OG SINDRE EIDE
ESTRID.HESSELLUND@EIDEFORLAG.NO / SINDRE.EIDE@EIDEFORLAG.NO

ALL SKAPNING HERRE, ALLMAKTS GUD (N 13 302)

T: JOHN BELL 1993, ETTER SALME 8 O: HANS-OLAV MØRCK 2005, 2011 M: SKOTSK FOLKEMELODI

I forbindelse med Reformasjonsjubileet 2017 er det aktuelt å nevne Luthers betydning for salmediktningen gjennom 500 år, i både luthersk og økumenisk sammenheng. I et brev til sin venn Georg Spalatin i desember 1523 skisserer han et program for å fremskaffe folkelige tyske salmer – ”åndelige sanger som kan føre til at Guds ord også i sangens form kan leve blant folk”. Luther oppfordret Spalatin og flere andre til å bidra. Et hovedmoment i hans salmeprogram var å ta utgangspunkt i Salmenes bok. Han bidro selv med flere gjendiktninger, blant annet ”Vår Gud han er så fast en borg” (gjendiktning av salme 46) og ”Av dypest nød jeg rope må” (gjendiktning av Salme 130).

Denne månedens salme er en gjendiktning av Salme 8 i Salmenes bok, i et språk og med en tematikk som hører vår tid til. Også valget av en folkemelodi til salmen ”All skapnings Herre, Allmakts Gud” er i ”luthersk” ånd. Melodien er en skotsk folketon, kalt TRAMPS AND HAWKERS (landstrykere og gateselgere), etter 1800-tallsvisen ”Oh come all ye tramps and hawker lads”, en av de mange tekstene den er blitt sunget til. Mange vil gjenkjenne den fra Luke Kelly og The Dubliners med albumet *The Dubliners* fra 1964.

Teksten er skrevet av den skotske prest, salmediker og musiker John Bell som er en av de sentrale personene tilknyttet det økumeniske fellesskapet ”Iona Community”. Både liturgisk fornyelse og å motivere til forvalterskap, rettferdighet og fred er viktig for dette senteret. Også salmene som kommer herfra, vitner om det. Bells salme ”O Lord, our Lord, throughout the earth” fra 1993 er kommet med i flere britiske og ame-

rikanske salmebøker, og er også å finne i den norske samlingen *Hymns in English: A selection of hymns from the Norwegian Hymn Book 2013* (Eide Forlag 2014, nr. 29). Salmen er en gjendiktning på tre vers av Bibelens Salme 8. Lovprisen ”Herre, vår Herre, hvor herlig ditt navn er over hele jorden” innleder og avslutter både den bibelske salmen, John Bells engelske tekst og Hans-Olav Mørks norske oversettelse.

Mørks norske oversettelse er så pass fri i forhold til Bells tekst at den godt kan betraktes som en selvstendig gjendiktning av salme 8. I den norske versjonen har salmen fem vers. I de tre første versene legger både Bell og Mørk salmeteksten nær opp til innholdet i Salme 8. Mørks fjerde og femte vers holder seg også til tematikken i Salme 8, men han utvider forvalterperspektivet og menneskets ansvar for Guds skaperverk. Dette knyttes både til det første mennesket Adam og til ”at vi er søsken hos din Sønn / og barn av riket hans”.

I det siste verset er det ”vi” som er subjekt. Avslutningen av salmen blir da et tydelig gjensvar fra oss mennesker. Vi undrer oss over Guds mektige skaperverk. Vi har hørt hans kall til oss – og i det siste verset sier vi et tydelig ja til at vi vil verne om alt Gud har skapt. Versets vare og vakre poesi og sterke innhold gir assosiasjoner til avslutningen av Nordal Griegs tekst ”Til Ungdommen” (Kringsatt av fiender): ”Vi vil ta vare på skjønnheten, varmen – som om vi bar et barn varsomt på armen!”

Lytt til salmen på NRK/TV, ”Salmeboka minutt for minutt”. Her fremføres den av gruppen Vadested med Siri Nordli Leirvik som solist.

I samarbeid med Eide forlag trykker LK hver måned en omtale av en av de nye salmene i Norsk Salmebok. Omtalen finnes også på www.norsksalmebok.no, der man dessuten kan finne salmeфорslag til gudstjenestene.

ORD AV LUTHER

OM HELLIGGJØRELSE

Så lenge vi lever i kjødet, begynner vi bare og hjelper bare til med å skape det som vil bli fullendt i det neste liv.

(WA 7. 59:30-31)

Vi tror på ham som daglig kaller oss ved Ordet og gir, forsøker og styrker troen ved det samme ord og ved syndenes forlatelse, for at han, når alt er fullført, og vi har holdt fast ved dette og dør bort fra verden og all ulykke, endelig kan gjøre oss hellige på en fullkommen og evig måte. Dette venter vi nå på i troen ved Ordet.

(WA 30 I. 191:22-27)

Livet består ikke i stillstand, men i å forvandles fra det gode til det bedre.

(WA 56. 441:15-16)

Jo mer en vokser i nåden, desto mindre regner en det som ens egen fortjeneste.

(WA 9. 107:30-31)

Når du gir opp viljen til å bli enda bedre, slutter du overhodet med å være god.

(WA 56. 441:21)

*Sitatene er hentet fra Kurt Aland:
Hva sier Luther? Et Luther-leksikon,
Oslo: Lunde 1974.*

TIDSSKRIFT FOR

PRAKTISK TEOLOGI

Invitasjon til essaykonkurranse: Luther som utfordring og ressurs i dagens folkekirke

Har reformasjonsåret gitt deg nye tanker om hvordan den lutherske arven kan inspirere i dag? Kunne du tenke deg å dele dine refleksjoner? Med utgangspunkt i reformasjonsmarkeringen og engasjementet rundt videreutdanningen "Reformasjon nå" inviterer Tidsskrift for praktisk teologi (TPT) til en essaykonkurranse sammen med lærestedene MF, TF, VID og NLA høgskolen. Bidragene i konkurransen skal belyse det overordnede tema: *Luther som utfordring og ressurs i dagens folkekirke*.

Målet for konkurransen er å løfte frem bidrag som på en særlig måte svarer på de overordnede spørsmålsstillingene som er satt for "Reformasjon nå": *Ut fra en refleksjon over egen praksis, gamle Luther-tekster og nye faglige perspektiv utfordres man til et engasjert arbeid med vår lutherske arv: Hva i den bør konfronteres og kritiseres? Finnes det glemte ressurser? Hva er det ved denne arven som kan utfordre og inspirere dagens og morgendagens kirke?*

Bidragene til konkurransen skal være korte, essaypregete tekster innenfor en ramme på 3000–5000 ord. De kan gjerne ha et subjektivt preg og invitere til praktisk-teologisk refleksjon. Bidragene vil ikke underlegges ordinære krav til vitenskapelig fremstilling, men bør inneholde litteraturliste og noteapparat i et tjenlig omfang. Essayene kan gjerne ta utgangspunkt i oppgaver og tematikk som er utarbeidet gjennom videreutdanningen "Reformasjon nå", men det forutsettes at disse er bearbejdet videre. Også andre enn deltakere i videreutdanningen er velkomne til å delta.

De innsendte bidragene vil bli vurdert av jury satt sammen av representanter fra de nevnte lærestedene og fra TPTs redaksjon. Vinneressayene vil bli publisert som korte artikler i TPT 2/2017 eller senere. Disse vil ikke bli fagfellevurdert, men vil gjennomgå en ordinær redaksjonell prosess før publisering. Bidrag sendes til e-post: essay2017@mf.no, og frist for innsending er 10. september.

SØNDAGSTEKSTEN

PER KRISTIAN SÆTRE - SJUR ISAKSEN - ØYSTEIN I. LARSEN - ESPEN DAHLGREN DOKSRØD

OLSOK - 8. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN

9. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN - 10. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN

OLSOK

29. JULI 2017

Preiketekst: Joh 12,24–26

Lesetekstar: Jer 1,17–19 / Op 12,10–11

Liturgisk farge: Raud

I samband med Trondheim sitt 900-årsjubileum i 1897 ville mange feire olsokgudsteneste i Nidarosdomen. Stiftsprosten nekta å opne kyrkja, og det vart ikkje noko av det heile. Olsok var for kontroversielt. Feiringa var eit symbol for dei som ynskte norsk sjølvstende, medan kyrkjeleiinga hadde både luthersk teologi om lydnad mot styresmaktene og sine egne embetseidar til svenskekongen å ta omsyn til. Denne hendinga kan det vere verd å ha i bakhovudet før ein set seg ned med olsokpreika og skriv om ”tusenårige tradisjonar” og ”ubrotne band til fortida.” I mange hundre år etter reformasjonen levde olsokfeiringa i Noreg mest som ein festdag med rjomegraut, dans og bålbreining i mindre gjennomreformerte delar av landet.

Olsokfeiringa sin retur inn i norske kyrkjer fram mot 1900 skjedde det som ein del av nasjonsbygginga, frå fyrst av som ein idé hjå grundtvigiansk inspirerte norskdomsfolk i vensterørsla, sidan omfamna av både styresmakt og kyrkjeleiing. I mellomalderen er Olav med på å gjere Noreg til ein del av det kristne Europa; kristninga førte Noreg inn i kristenheimen; pilegrimsleidene til Nidaros førte folk over grensene, og mange land i Europa fekk helgenkongar rundt år 1000, som sidan vart nyttige reiskapar når paven og kongane kjempa om makta. På 1800-talet vert Olav derimot med på å definere kva som er norsk. Dessutan representerer han dei nye idéane og kampen mot det gamle. I Per Sivle sitt dikt ”Tord Foleson” (fleire utgåver 1885–1901) er det såleis ”den gamla og so den nya Tid” som lagnadstungt står fylka til strid på Stiklestad. Det er ”det, som skulde veksa, mot det, som skulde siga”. Det er liten tvil om at det er liberale idéar om folkestyre og sjølvråderett, som for Sivle var ”det, som skulde veksa”, dei same idéane som var for farlege for stiftsprosten i Nidaros i 1897. I fedrelandssalmen, som stammar frå same tida, kom ljuset til Noreg med kristninga, då ”du sende ditt ord til Noregs fjell, og ljøs over landet strøymde”. Så kjem det atter dårlegare tider, ”med trældom og tunge tider. Og folket det sukka etter ljøs,” og ljuset kjem i femte verset, med ”fridoms arv”, ”fred” og ”landet med lov me bygde”. Det er med andre ord dansketida som er

natta som driv bort ljuset frå kristninga, og med grunnlova og 1814 kjem ljuset attende. I eit slikt perspektiv er det Olav som lovgjevar, som på tinget saman med dei frie bøndene vedtek kristenretten, som vert viktig. Når Blix skriv salmen, er ikkje det fornya nasjonsbyggingsprosjektet heilt ferdig; siste verset peikar framover og bed om Guds signing til ”grogen ein gong er mogen”. Då 7. juni-vedtaket om unionsoppløysinga vart forkynt i gudstenesta 11. juni 1905, reiste folk seg spontant i kyrkjene og song ”Gud signe vårt dyre fedreland”. Då var vel grogen endeleg mogen. Med eit slikt syn på historia og nasjonen vert olsok rett og slett ein kyrkjeleg 17. mai.

Så har ein del hendt sidan 1905, og spørsmålet er om det er noko å lære av tidlegare tiders olsoktandar. Noreg har nemleg bytta posisjon. Frå å vere eit fattig land under framandt styre, har me vorte eitt av verdas rikaste land med det ansvaret som følgjer med rikdomen. Dessutan syner historia korleis dei symbola som i tida rundt førre hundreårsskiftet vart brukte i det liberale nasjonsbyggingsprosjektet, ikkje lenge etterpå synte seg som effektive verkty for Nasjonal Samling si ekskluderande nasjonalisme. Det gjekk ikkje lang tid frå den breie samlinga om 900-årsjubileet for slaget på Stiklestad til Quisling reiste NS-bautænen der (med sitat frå ”Tord Foleson”) i 1944. I ei tid då den norske identiteten er oppe til drøfting, og både religion og kulturarv er tunge politiske tema, er det krevjande å preike på olsok. På ein eller annan måte skal jo ein helgendag vere ei feiring, og det er ikkje tvil om at olavsarven og norsk identitet heng saman på ein eller annan måte. Men korleis unngå å ende i reaksjonær nasjonalisme eller å setje likskapsteikn mellom det å vere kristen og det å vere norsk?

Tekstrekkjene for olsok kan nesten seiast å vere innlegg i ein slik debatt. Dei gammaltestamentlege lesetekstane kan rett nok lesast som tekstar som styrkjer autoritetane og institusjonane. Både Davids ord om den rettferdige kongen som styrer med gudsfrykt (2 Sam 23,1–4) og sluttordet frå 5. Mosebok om livet gjennom å følgje Guds lov (5 Mos 30,19–20a) kan fungere som gode tekstar for å bygge ein kristen nasjon. I fyrste rekkja, tilsynelatande mest problematisk, finn ein ord frå

Jeremia om Gud som går med i krigen (Jer 1,17–19). Men i denne teksten er krigen eit bilete. Den Gud talar til, er profeten sjølv, og ”krigen” er motstanden profeten skal få når han ber fram ordet frå Gud. Slik høver denne teksten dei andre olsoktekstane svært godt, for episteltekstane og evangelietekstane handlar i alle rekkjene om teneste og martyrium, frå ”den største av dykk skal vera som den yngste” (Luk 22,26) i tredje rekkja, teksten om å ta opp krossen sin for å følgje Jesus (Luk 9,23) i andre og i fyrste rekkja teksten om kveitekornet som må døy for at det skal vekse fram nytt liv. Tekstboka let det ikkje vere tvil om at Den norske kyrkja minnest martyren Olav på olsok, han som tapte på Stiklestad og slik vitna om Kristus.

Historisk er det ein spenningsfylt påstand, for det er mykje ved Olav Haraldsson, som ikkje er i nærleiken av å minne om Jesus frå Nasaret. Jamvel i Snorre sitt idealiserte portrett av helgenkongen finn ein den brutale valden og rå maktbruken som me neppe assosierer med Jesus. Kva som finst i historia bak teksten i dei kjeldene me har, er ikkje godt å seie, men me anar konturane av ein råtass av ein vikinghovding, som gjekk langt for å konsolidere eiga makt og skape eit sterkt kongedøme. Det er ikkje vanskeleg å sjå at somme her har kunne finne idealet om den sterke leiaren, men samstundes let ikkje forteljinga om Olav seg fullt ut bruke til slikt, for Olav mislukkast jo. Han såg maktbasen sin smuldre opp før han møtte overmakta på Stiklestad. I nederlaget, ikkje i sigrane, er det ettertida ser vitnemålet om Kristus. Evangelietekstar som dei som høyrer til på olsokdagen, dannar eit prisme som gjer det mogeleg å sjå det klårt, og slik har Olav vorte viktigare i noregshistoria enn lagnaden skulle tilseie.

I dette ligg det ein parallell til både epistelteksten og preiketeksten for dagen. Teksten frå Openberringa er ein tekst om korleis martyrane har vitna gjennom sin død og slik sigra over vondskapen. Preiketeksten frå Johannes 12 forsøker å forklare korleis han som vart teken imot i Jerusalem som konge og Messias (Joh 12,12–19), likevel måtte lide og døy. Paradokset vert sett på spissen i 12,23 når Jesus seier at ”timen er komen

då Guds herlegdom skal lysa om menneskesonen". Gjennom heile evangeliet er "timen" det varsla tidspunktet då Jesus skal gjere det han er komen for (Joh 2,4; 4,21–24; 5,24–29; 7,30; 8,20; 13,1; 16,20–22; 17,1; 19,27). Gjennom det skal Jesu guddommelege "herlegdom" verte synleg (t.d. Joh 1,14; 2,11; 11,1–44; 17), men paradokset er jo, som lesaren etterkvart skjønar, at herlegdomen vert synleg i og med Jesu død. Dette paradokset vert forklart med å vise til kveitekornet som ikkje kan gje grøde utan å døy fyrst. Dette biletet vert igjen utlagt med eit Jesus-ord som, i ulike utgåver, finst i alle fire evangelia (Matt 10,39; 16,25; Mark 8,35; Luk 9,24; 17,33; Joh 12,25), om at den som vil berge livet, skal miste det, og den som mistar det, skal få det. Ei vanleg lesing er at alt dette siktar primært til Jesu død og sekundært til det kristne martyriet, og at å få del i oppstoda etter døden er ei løn til dei som held ut i lidingane. Dette er på alle måtar ei sakssvarande lesing, og det gjer jo at teksten høver godt på ein martyrdag, men samstundes utfordrar det den som skal preike over denne teksten i dag. På den eine sida er det å døy på grunn av trua si ei sterkt nærverande moglegheit for mange kristne i dag. Det kan ein ikkje gløyme, og ein må unngå romantiseringa og å glatte over lidingane og den reinhekla vondskapen med billeg prat om løna i himmelen. Ein kan heller ikkje, i eit forsøk på å aktualisere teksten i vår trygge kvardag, snakke om små endringar i kristendommen sin privilegerte posisjon som "førfølging", slik somme stemmer vågar hevde (primært amerikansk kristenhøgre, men tendensane finst her òg). På den andre sida er det trekk ved dette Jesus-ordet i Johannes si utgåve, som peikar ut over ei slik martyrtolkning. Skilnadene frå dei synoptiske utgåvene synleggjer at perspektivet her er anleis. Medan dei andre evangelia nyttar ordpara berge/miste og nyttar verbformer som uttrykkjer at dette handlar om einskildhendingar i framtida, nyttar Johannes haldningsverba *fileō* (elske)/*miseō* (hate); dessutan har alle verbformene notidig og vedvarande tyding. I kjernen av preiketeksten finn ein altså eit vers som handlar om dei haldningane ein har til sitt eige liv, og korleis det får følgjer her og no. Tydinga til *fileō*

og *miseō* må ein nesten ta frå konteksten og ikkje frå ordboka. *Fileō* uttrykkjer ei haldning til eige liv, som fører til at ein alt no taper det; ei parafisering i retning av "dyrkar" eller "klyngjer seg til" kan vere på sin plass. Å omsetje *miseō* med "hate" er leksikalsk heilt på sin plass, sjølv om det kling lite sjelsesørgjarisk å lese det høgt. Derimot er det ikkje snakk om sjølvhat eller livsfornektning, men om ei oppofrande haldning til livet som står i motsetnad til det egosentriske. Ein nøkkel til forståinga av dette verbet må ein hente i det siste, *fyllassō*. Bibelselskapet omset med "berge", men eigentleg går det meir i retning av "verne", "verge", "ta vare på". Verbet står i futurum, men tydinga gjer at det må forståast som noko som skjer i notida og strekkjer seg inn i framtida. Ei forståing av dette Jesus-ordet må dermed verte noko i retning av at det finst ein måte å dyrke livet sitt, som gjer at ein eigentleg misser det, medan ein eigentleg tek vare på livet ved å vende seg bort frå slike egosentriske forsøk på å tvihalde på det.

Kritikken av det sjølvsentrerte i preiketeksten råkar ein del av det olavsarven og olsok har vore brukte til. Det er noko grunnleggjande spenningsfylt med å gjere ei martyrforteljning til nasjonal grunnforteljning. Det er ikkje lett å byggje eit land på forteljninga om ein konge som ikkje lukkast i sitt nasjonsbyggingsprosjekt, eller å byggje ein identitet på ei forteljning som uansett, om ein vil eller ikkje, dreg med seg vanskelege Jesus-ord om at dei som tviheld på sitt eige, mistar det. Kritikken følger alltid med. Historia har ført desse nytestamentelege paradoksa inn til kjernen av ein nasjonal tradisjon, og der har me som kyrkje noko å melde. Det er berre å byrje å skrive preike.

PER KRISTIAN SÆTRE
PER.K.SATRE@MF.NO

8. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN

30. JULI 2017

Prekentekest: Matt 6,19–24

Lesetekster: 2 Mos 32,1–4.30–35 / 1 Joh 2,15–17

Liturgisk farge: Grønn

FEILPLASSERT TILBEDELSE

Denne søndagen har et umiskjennelig preg. Det er en tett sammenheng mellom de tre tekstene, og vi slipper ikke unna: Det finnes én Gud i verden, den hellige og allmektige. Og det finnes én dominerende avgud i verden, nemlig Mammon. Hvordan er det mulig å preke over denne utvetydigheten når jeg kjenner meg så rammet av den selv? Selve evangelieteksten er en sammenstilling av tre ulike Jesusord, ord som har en viss tematisk sammenheng med hverandre, i hvert fall mellom det første (19–21) og det siste (24). Sammenstilt med fortellingen om gullkalven fra 2 Mosebok og Johannesbrevets dikotomi mellom kjærligheten til verden og kjærligheten til Gud blir det et kraftfullt og rammende memento til det livet jeg lever. For det er faktisk slik at Jesus ved første øyekast ikke gir oss særlig hjelp til å manøvrere i et samfunn som er styrt av og har gjort seg avhengig av en liberalistisk og kapitalistisk markedsøkonomi. Dette er det samfunnet jeg er henvist til å leve i. Jesus var aldri spesielt opptatt av nyanseringer. Det er dårlig nytt for meg som elsker nettopp denne språklige øvelsen: *På den ene siden og på den andre siden.*

I boka Pastoral Diagnostics, beskriver Paul Preuser "Awareness of the Holy" som det første vi kan legge merke til hos en konfident. Finnes det spor av tilbedelse av noe transcendent hos den vi snakker med? Eller kan vi ane en *feilplassert* tilbedelse? Hvis det er én feilplassert tilbedelse som dominerer meg og min kultur, så er det utvilsomt

den som rammes av bibeltekstene denne søndagen: *Tilbedelsen av den trygghet og glede som penger gir.* Kan det likevel være mulig for meg å fornekte Mammon og tilbe og tjene Gud alene?

Mammon – *mamānas*. Dette arameiske ordet er i utgangspunktet et nøytralt, ikke-personifisert ord som betyr eiendom eller penger. Det var heller ikke navnet på noen kjent hedensk gud. Derfor ville det noen steder, f.eks. i Luk 16,9, være mest riktig å oversette ordet i stedet for å personifisere det med stor M. Kanskje det hadde vært best å oversette det også i vår tekst, da ville vi fått det i klartekst og uten de mytiske overtonene som Mammon-navnet bærer med seg.

ØYET ER KROPPENS LAMPE

Kroppens lampe – *ho lyxnos tou somatos*. Dette poetiske bildet illustrerer betydningen av det indre lys. Lampen er det som gjør det skjulte åpenbart, som gjør det mulig å arbeide i et rom, som får troll til å sprekke. Jesus omtalte seg selv som verdens lys (Joh 8,12), og ordene hans blir omtalt som "en lampe som lyser på et mørkt sted, inntil dagen gryr og morgenstjernen går opp i deres hjerter." (2 Pet 1,19)

Friskt – *haplous*. Om øyet er friskt (1985) eller klart (2011), kan diskuteres. Selve ordet har en grunnbetydning i retning udelt, enkelt. Derfor fikk hele avsnittet overskriften "Det udelte hjerte" i begge de to siste oversettelsene. Dette uttrykket kan forstås begge veier: I forrige bibeloversettelse var det øyet som gjorde kroppen friskt: "Er ditt øye friskt, blir hele ditt legeme lyst." I 2011 snus det motsatt vei: "Om øyet ditt er klart, er det *fordi* kroppen er fylt av lys."

Det er den siste betydningen som ligger nærmest det som kalles irisdiagnostikk eller i uttrykket "det skinner igjennom". Øyet er sympombærer. Det er ikke uten grunn at observasjon av iris, regnbuehinnen i det menneskelige øye, brukes for å konstatere et sykdomsbilde. Ifølge teorien i irisdiagnostikken skal alle kroppsdeler og organer være representert i øyets iris. Sykdom eller ubalanse kan sees som fargeforandringer, ringer eller mørke felter. Irisdiagnose brukes mest innen alternativ medisin av homøopater eller naturterapeuter. Selv om resultatene av viten-

skapelig etterprøving er for upresise til å bli akseptert innenfor etablert medisin, har mange leger lært seg å observere det menneskelige øye. Er du en som legger merke til andres øyne? Selv er jeg ikke så god til å analysere mennesker ut fra deres blick og ansiktsuttrykk. Men øynene avslører oss likevel. Der fester tristhet og bitterhet seg. Der slår tilfredshet og kjærlighet rot.

Øyet er kroppens lampe. Det må bety at det finnes en sammenheng og en helhet i oss. Vår godhet og oppriktighet skinner i gjennom. Akkurat som vår skam setter avtrykk i våre blick, og noen ganger får oss til å slå blicket ned eller vende det bort. Det vi drømmer om, skinner i gjennom – akkurat som vår grådighet setter avtrykk i blick og handling. Det vi investerer i og faktisk prioriterer, det er det vi synes er viktigst. Samler vi på penger, er det penger vi helst vil ha. Samler vi på seire, er det seire vi helst vil ha. Samler vi på Facebook-venner, er det Facebook-venner vi helst vil ha. Hvordan skinner det i mine øyne?

Å TJENE TO HERRER

Det siste verset kan misforstås. Jeg tjener for tiden to Herrer, med jobb både på MF og i Kirken. Det går fint, selv om det er litt slitsomt i lengden. Mange har flere enn én oppdragsgiver. Men den opprinnelige betydningen av *doulâ* ligger nærmere slavens forhold enn de jobbavtaler vi som frie mennesker gjør i Norge i dag. Og slaven delte seg ikke på to Herrer; han eide ikke seg selv og kunne ikke dele seg mellom to motstridende slaveeiere.

PREKENSKISSE

Tomme øyne er øyne som har mistet sin glans. Tomme øyne får vi når sjel og kropp har mistet kontakt med hverandre, og ingenting lenger gjør inntrykk. Tomme øyne får vi når lampen soter til mens blodet fortsatt flyter rundt i årene, eller når blicket ikke fester seg på noe annet enn seg selv.

Syke øyne er øyne som har både sett for mye og sett for lite. Syke øyne har sett for mye innover i egen skam og håpløshet. Øynene våre blir syke når de bare blir rettet mot det som gir midlertidig tilfredsstillelse av tørsten. Øynene våre blir syke

når de igjen og igjen blir vitne til at det vi begjærer, spises opp av møll og mark eller stjeles av tyver. Øynene våre blir syke når de aldri får møte en horisont av godhet, fellesskap med andre, verdier som strekker seg ut over oss selv.

Friske øyne er øyne som ser Gud i det vi ser. Friske øyne får vi når vi på en eller annen måte opplever det trellkvinnen Hagar opplevde. I 1 Mos 16 står det hvordan det trøstende møtet med Herrens engel førte til at hun utbrøt: ”Har jeg her virkelig fått se et glimt av ham som ser meg?” Friske øyne får vi når vi tør å møte andres blick og gjennom andres blick møter Kristus.

Å samle skatter i himmelen må være å feste blicket på det som varer. Ved å se på ham og ved å bli sett av ham som er fra begynnelsen, og som kommer til å være der til slutt, kan øyet få nytt lys i seg. Det gode blick utenfra kan rense det syke øye og fylle det tomme blick.

Lykke til!

SJUR ISAKSEN
FØRSTELEKTOR, OG PREST
SJUR.ISAKSEN@MF.NO

9. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN

6. AUGUST 2017

Prekentekest: Matt 11,28–30

Lesetekster: Hos 6,1–3 / Rom 8,31–39

Liturgisk farge: Grønn

BETRAKTNING

”Jeg vil gi dere hvile.”

Men hvilen er for den slitne. All trening bygger på vekslning mellom Belastning og Avlastning.

Anstrengelsen følges av Rekreasjonen. Da gjenoppbygges systemet. Det gjelder for hele organismen – fra hodet og gjennom alle deler av meg, på alle livets områder.

En livets treningsdagbok må ha rubrikker for belastning og for avlastning.

Muskler som ikke blir brukt, forfaller og tilbakedannes, sier fysioterapeuten. Sier treneren. Sier læreren. Sier erfaringen. Det er godt med hvile. Men hvilen må veksle med bruk. Derfor forespeiler heller ikke Mesteren bare hvile.

Den som ikke tar sitt kors opp og følger etter meg, er meg ikke verdig. Den som finner sitt liv, skal miste det. Men den som mister sitt liv for min skyld, skal finne det. Matt 10,38f.

Skal det bli økt treningseffekt, må belastningen økes. Jeg ser dem som løper i løypa med et bildekk slepende etter seg.

Jeg vil gi dere kamp. Jeg vil gi dere hvile.

Jeg vil gi tyngde. Jeg vil gi lettelse.

Jeg vil gi motstand. Jeg vil gi avkobling.

TEKSTEN

Matteus er alene hos synoptikerne om dette avsnittet. De strenge domsordene over de galileiske byene avløses av et avsnitt som klinger av johanneiske overveielser om forholdet mellom Faderen og Sønnen (Legg merke til den nye oversettelsens forsøk på å skille mellom Sønnen og sønnen,

med stor og liten forbokstav, v 27) I våre tekstrekker nå er første del av teksten (v 25–27) utelatt i forhold til tidligere avgrensning.

Men før Matteus-teksten går videre med sabbatsproblematikken, kommer så ordet som er vår prekentekest denne dagen, der Jesus tilbyr hvile for dem som trenger det, og som tar imot oppfordringen om å komme til ham som har avlastningen. *Deute*: Kom! Da de ble kalt, lød denne innbydelsen til den lille kretsen (4,18f). Nå går kallet til alle som har behov: Alle dere som strever. De som sliter under tung belastning, *fortizà* (v 23). Det er interessant at samme ordstamme dukker opp i Apg 15,10 der det harde ordskiftet går om de nye menighetslemmenes forhold til Moseloven. Begge steder kobles det også sammen med bildet om åket, *zygos*, trebjelken som holder trekkdyrene sammen i tungt arbeid under pløyning eller trekking av vogn. Jesu bruk av bildet henspiller på at (Mose-)loven i fariseernes anvendelse av den blir en tung byrde. De binder tunge bærer, *fortia* (Matt 23,4), som de til overmål selv ikke rører. De er mer opptatt av å fastsette lovbudenes antall: 613 bud. Dette setter Jesus opp mot sitt budskap: Han vil gi hvile. Jfr. 2 Mos 33,14: ”Mitt ansikt skal gå med, og jeg vil la deg få rå.”

Jesus setter seg med myndighet i Guds sted og innbyr frimodig til seg selv: Hvilen er knyttet til ham og den tolkning han har gitt av Guds vilje i loven. Jfr. Jer 31,25: ”Jeg gir den slitne rikelig å drikke og metter alle som lider nød.” Jesus representerer oppfyllelsen av profetens løfter. Jeremias våkner etter søvnen og kjente hvordan søvnen hadde gjort ham godt (Jer 31,26), og han gir det ordet som klinger igjennom jesuordet i dagens tekst: ”Så skal dere finne hvile for deres liv.” (Jer 6,16)

Han er den nye Moses, som var mer ydmyk enn noen (4 Mos 12,3).

Vi finner altså i denne teksten en positiv bruk av bildet med åket. Åket er ikke bare bildet på den tunge belastningen som knuger ned. Åket er også en bærehjelp som gjør det mulig å takle byrder som en ellers ville knekke under. Denne positive anvendelsen summeres opp i v 30: Åket kan være gagnlig, nyttig og gjøre byrden lettere å bære (v 30).

PREKEN

For dem som forbinder noe med det, er dagens tekst som et mannakorn, et (løsrevet) trøsteord til fromme sjeler i nød. Men den kristnes hvile er ikke et ensidig sofaliv. Reklamen (ikke minst slankereklamen) lokker med resultater uten anstrengelser. Det klør i våre ører, der vi dras mot størst mulig virkning med minst mulig innsats. Dagens tekst er adressert til dem som sliter tungt. Til dem som "har tenkt seg trett til døden" (N13 319). Da er det trøst i den mye anvendte fabelen om å se seg tilbake og se at på en strekning i livet var det ikke to sett med skritt ved siden av hverandre. Det var bare ett. Jeg hadde ikke et følge som gikk ved siden av. Jeg hadde en som løftet og bar meg. Det trengs i perioder å bli båret: Jeg vil gi dere hvile. Men vi skulle denne gangen også peke på sporet som er skissert ovenfor: Verdien i å gå sjøl. Der vi får hans åk som bærehjelp. Da er det nettopp vekslingen mellom belastning og avlastning, som gir vekst og modning. Det handler om forholdet mellom Gal 6,2 og 6,5: Å bære for (hver)andre (Gal 6,2) og om å bli sterkere ved selv å bære egne utfordringer (Gal 6,5): "Bær hverandres byrder" – "enhver skal bære sin egen bær." Dette er gode treningsprinsipper for vekst og oppbygging av styrke og økt evne til å yte.

PREKENSKISSE

De tre tekstene for dagen kan følges sammen med å synge N13 319, f eks slik:

V 1: Hos 6,1–3 Løfte om at sårene skal forbindes

V 3: Rom 8,31–39 Hans grenseløse kjærlighet

V 2: Matt 11,28–30 Da må du kalle motet frem

ØYSTEIN I. LARSEN
BISKOP EMERITUS
OEYSTEININGAR@GMAIL.COM

10. SØNDAG I TREENIGHETSTIDEN

13. AUGUST 2017

Prekentekest: Lukas 5, 27–32.

Lesetekster: Sal 32 / 1 Pet 3, 8–13.

Liturgisk farge: Grønn.

TIL DAGEN

I midten av august er vi på god vei inn i den tiden av kirkeåret hvor navnet på søndagene i all hovedsak er særdeles lite kreative. Treenighetstiden, kirkeårets grønnkledte hverdagstid, er godt i gang. De store høytidene er tilbaketrukket for en god stund siden, og det er fortsatt lenge til neste store høytid. Men enhver dag i kirkeåret må alltid og uansett tolkes *i lys* av våre store høytider i kirken. Enhver gudstjeneste er en feiring av Kristi oppstandelse, og tekstene vi møter i treenighetstiden, taler inn i kirkeårshverdagen vår med oppstandelsen som et konstant bakteppe.

OM TEKSTENE

GT-teksten er hentet fra Salmenes bok. Den blir kalt for en læresalme og beskriver hvordan livskvaliteten til salmisten endret seg drastisk da han bekjente sine synder til Herren – fra å få sine knokler tæret bort til å bli omgitt med godhet.

Epistelteksten, fra Peters første brev, står mot slutten og er en oppfordring om at man skal være gode mot hverandre fordi man selv er kalt til å arve velsignelse. I v 13 oppsummeres det hele med det retoriske spørsmålet: "Hvem kan gjøre dere noe ondt hvis dere brenner for det gode?"

Evangelieteksten handler om kallelsen av disiplene i Lukasevangeliet. Det er kallelsen av Levi og de skriftlærdes og fariseernes reaksjoner på et festgilde Jesus i den forbindelse deltar på, som leder oss til kjernen av teksten: Jesu svar på hvorfor han spiser og drikker med tollere og syndere.

TIL PREKENEN

Inngang

I reformasjonsjubileets ånd vil jeg her snakke om et stort og omfattende ord som var veldig viktig for Luther, og som dukker opp i alle tekster denne søndagen: *Rettferdighet*. Det er et ord man ikke kommer utenom, uansett hvilken sammenheng man er i. Det finnes ikke en kultur eller en sfære som ikke har en vurdering av hva rettferdighet er, og hvordan noe bør være innrettet, eller hvordan noen bør innrette seg. Hva og hvem som derimot er rettferdig, varierer enormt fra sammenheng til sammenheng. I det hele tatt er det et veldig vanskelig ord. Enkelt å skrive, enkelt å si, men det er vanskelig å si hva det konkret er i alle sammenhenger. En av de vanskeligste sammenhengene blir kanskje når det skal settes i relasjon til Gud. Det kan være en god og spennende inngang til tekstene denne søndagen: Hva er det å være rettferdig overfor Gud?

Visdomsteologisk rettferdighet

For å kunne se nærmere på noen av dybdene i bruken av ordet *rettferdige* i evangelieteksten bør vi se litt på hva GT-teksten denne søndagen legger i dette ordet. I teksten fra Salmenes bok leser vi i v 10 forskjellen på en rettferdig og en urettferdig. Den urettferdige har mange plager, men den som setter sin lit til Herren, blir omgitt med godhet. Her blir altså det å være rettferdig og å sette sin lit Herren satt likhetstegn ved. Vi kan da anta at *ikke* å sette sin lit til Herren er ikke å være rettferdig. Med andre ord forteller salmen om en rettferdighet med et tydelig fundament i GTs visdomsteologi: De gode og gudfryktige handlingene gir deg et godt liv mens det motsatte straffer deg. Retningen representerer et skarpt skille mellom det gode og det onde, et skille trukket opp av gudfryktighet i møte med Loven. Dette er en forståelse av rettferdighet, som har hatt en så stor betydning opp gjennom vår historie at ordboken den dag i dag har som en av to grunndefinisjoner på ordet rettferdig at det er noe eller noen "som oppfyller Guds bud".

Jesu oppgjør med rettferdigheten

I evangelieteksten, når Jesus i v 32 sier til fariseer-

ne og de skriftlærde at han ikke er kommet for å kalle rettferdige, kan man spørre seg hva Jesus egentlig mener. Er han ironisk? Er det en harselas med selvgodheten hos dem som kritiserer ham? At deres murring tok utgangspunkt i en forståelse av rettferdighet, som Jesus vet er så bak mål at han nærmest bruker ordet rettferdig med hermetegn overfor dem? Eller mener Jesus at de virkelig er rettferdige, og at det derfor ikke er nødvendig å omvende dem? Det finnes gode argumenter for begge tolkninger, uten at det er rom for å drøfte dette mer inngående. Uansett hva Jesus mente, var han med denne inngangen til ordet i gang med å omdefinere hva det vil si å være rettferdig overfor Gud. Dette er starten på en bevegelse innenfor Jesu liv, hvor det etter hvert ikke lenger er eksklusivt selskap innenfor Loven, som er rettferdig. Derimot er det et åpent fellesskap som beror på troen alene, hvor ingen mennesker har definisjonsmakten på rettferdigheten overfor Gud.

Vår egen rettferdighet

Med oppstandelsen som et konstant bakteppe på enhver gudstjeneste i vår kirke mener jeg at vi må gå lengre enn å spørre hva Jesus mente i dialogen med fariseerne og de skriftlærde. Fra prekestolen skal vi gi evangeliet videre, og vi må derfor spørre oss om hva det å være *rettferdig* er for oss i dag. Luther talte klart om at fortjeneste overfor Gud, det kunne vi mennesker bare glemme. *Sola gratia, sola fide*, det er vår lutherske lære når det gjelder rettferdighet. Troen alene, nåden alene. Dette er tungt og fantastisk på en og samme tid. Det tunge med dette er at det gjør oss mennesker maktesløse i møte med Gud. At vi ikke kan rettferdiggjøre oss selv overfor Gud, slik vi kan forsøke å gjøre i så mange sammenhenger her på jorda, det kan være en utfordring. Det kan være veldig tungt å erkjenne at noe er utenfor vår makt. Men på samme tid er det også fantastisk, og det jeg ønsker å formidle i prekenen for denne søndagen, er først og fremst det fantastiske: Vi kan hvile i nåden. Vi kan slippe det gamle slik Levi gjorde da han fulgte Jesus. Vi kan stole på at Jesus rettferdiggjør oss, og med det møte verden og livet i visshet om at vi er elsket uansett. Utfordringen i møtet med verden og livet blir så å være

Kristus lik: Å være med dem som trenger lege i form av sjeelig, åndelig og jordisk føde. Vi må følge oppfordringen fra Peters første brev om å bruke vår tid på å gjøre det gode mot andre – ikke fordi de har gjort seg fortjent til det, men fordi vi har alle tilgang på en nåde ingen av oss egentlig har fortjent.

SALMEFORSLAG

108 Vår Gud han er så fast en borg

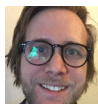
Riktig nok er dette en salme som stort sett blir brukt i fastetiden, men den kanskje fremste av alle Luther-salmer kaster et viktig lys over rettferdigheten vår overfor Gud: Verden kan i fullt monn være urettferdig, men rettferdigheten vi har i Kristus, står uansett urokkelig. ”Og om vårt liv de tar og røver alt vi har, la fare hen, la gå! Mer kan de ikke få. Guds rike vi beholder.”

362 En tåre renner fra ikonet

Det kan, som tidligere skrevet, koste å innse at det er ikke alt man har makt over. Denne kampen kan leses inn i Bjørn Eidsvågs beretning om at det vi blir båret av, er nåden.

539 Dine løfter mange, din trofasthet stor

Sigurd Lundes salme rommer mye: Løftene og trofastheten vi kan hvile i, og samtidig vår evne og våre gaver i møte med verden som gode mennesker og formidlere av evangeliet.

ESPEN DAHLGREN DOKSRØD
KAPELLAN I GRORUD MENIGHET OG
TONSEN MENIGHET
ESPENDD@GMAIL.COM

luther

Anne-Margrete Saugstad BIBELEN FOR HODE OG HJERTE

249,-

I denne boken deler Anne-Margrete Saugstad av sin store kunnskap om Bibelen og de bibelske tekstenes bakgrunn og sammenheng. Her finner du en rekke innfallsvinkler til hele Bibelens skattkammer – fra skapelsesfortellingen til Johannes' åpenbaring. Som leser vil du få større oversikt og forståelse for hva Guds ord er, og hva det handler om: Hans plan og gjennomføring av sitt verk til menneskehetens beste.

Anne-Margrete Saugstad er en skattet forkynner og har i en årrekke vært lærer i Det gamle- og Det nye testamentet ved Bibelskolen i Staffeldtsgate, senere Høgskolen i Staffeldtsgate.

www.lutherforlag.no

Avsender:
Luthersk Kirketidende
Sinsenveien 25
0572 OSLO

UTKOMMER annenhver uke på Luther Forlag og redigeres av professor Harald Hegstad (ansv.), prost Hege Elisabeth Fagermoen, førstelektor Sjur Isaksen og sokneprest Anne Grete Listrøm. Bokmeldingsansvarlig: Stipendiat Per Kristian Sætre. Redaksjonssekretær: Eyolf Berg.

ALLE HENVENDELSER rettes til:
Luthersk Kirketidende
v/Eyolf Berg
Sinsenveien 25
0572 OSLO
Tlf. 91 17 65 37
E-post: redaksjon.lk@lutherforlag.no

INTERNETT: www.lutherskkirketidende.no
Opplysninger om annonsepriser og utgivelsesplan finnes på nettsidene.

ARTIKLER OG LESERINNLEGG til Luthersk Kirketidende sendes på e-post til ovenstående adresse. Artikler skal normalt ikke overstige 2500 ord. Innlegg skal normalt ikke være mer enn 1200 ord.

ABONNEMENT: Pris kr. 600,- pr. år for Norge. Utlandet kr. 825,- pr. år. Abonnementet inkluderer Tidsskrift for Praktisk Teologi (2 numre pr. år). Kontonummer: 8220.02.93882. Abonnementet løper til det sies opp skriftlig (brev, SMS eller e-post). Gamle og nye numre kan kjøpes i pdf-format fra <https://lutherskkirketidende.buyandread.com>